

Kulttuurinen kompetenssi sosiaalityössä

– kirjallisuuskatsaus

Maura Nurmi

20328665

Erikoissosiaalityöntekijän koulutus

Rakenteellisen sosiaalityön erikoisala

Jyväskylän yliopisto

25.5.2023

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä: Maura Nurmi	
Otsake: Kulttuurinen kompetenssi sosiaalityössä – kirjallisuuskatsaus	
Aine: Sosiaalityö	Rakenteellisen sosiaalityön erikoisalan lopputyö
Vuosi: 2023	Sivumäärä: 28
<p>Lopputyössä tutkitaan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla sitä, millä tavoin kulttuurista kompetenssia käsitellään sosiaalityön yhteydessä ja millä tavoin kulttuuria käytetään selittämään työskentelyssä tarvittavaa osaamista ja lähestymistapaa. Erityinen huomio kohdistuu siihen, millä tavoin kulttuurista kompetenssia perustellaan eriarvoisuuden näkökulmasta, ja millä tavoin sen katsotaan liittyvän rotuun, rodullistamiseen ja rasismiin. Tutkimuskysymykset ovat: 1) Mitä kulttuurisella kompetenssilla tarkoitetaan sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa? 2) Minkälaista kritiikkiä kohdistuu kulttuurisen kompetenssin viitekehykseen? 3) Miten kulttuurista kompetenssia voi tulkita eriarvoisuuden näkökulmasta?</p> <p>Kirjallisuuskatsauksen aineistona on viisi englanninkielistä vertaisarvioitua artikkelia, jotka on julkaistu vuosina 2015–2021. Aineistohaku on tehty ProQuest-tietokannassa. Aineistoksi valitut artikkelit ovat menetelmiltään ja lähestymistavoiltaan erilaisia, mutta ne käsittelevät kaikki omalla tavallaan kulttuurisen kompetenssin käsitettä. Tämän kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on muodostaa yleiskäsitys siitä, minkälaista keskustelua sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa käydään kulttuurisen kompetenssin käsitteen ympärillä.</p> <p>Kulttuurisen kompetenssin käsite perustuu ajatukseen siitä, että toisiin kulttuureihin ja niiden arvopohjaan, normeihin ja traditioihin liittyvä tieto ja osaaminen ovat olennaisia siinä, kuinka onnistuneesti näiden ryhmien kanssa pystytään työskentelemään. Sosiaalityöntekijöiden katsotaan tarvitsevan erityistä osaamista heidän asiakkaidensa kulttuureista, jotta he pystyvät tarjoamaan näille laadukasta palvelua. Traditionaalista näkökulmaa kulttuuriseen kompetenssiin voi luonnehtia essentialistiseksi, jolloin kulttuureja tarkastellaan selvärajaisina ja stabiileina. Essentialistista näkökulmaa haastaa kriittinen tai konstruktivistinen näkökulma, jossa kulttuurit käsitetään suhteellisiksi ja alati muuttuviksi. Kulttuurisen kompetenssin kritiikki liittyy paljolti essentialistiseen käsitykseen kulttuurista, jossa länsimainen tai valkoinen kulttuuri asettuu näkymättömäksi normiksi, jota vasten muita kulttuureita peilataan. Nimenomaan rodullistetut ryhmät tulevat määritellyiksi kulttuurin kautta.</p> <p>Tutkimuksen tuloksena on, että kulttuurisen kompetenssin käsitteestä löydetään tutkimuskirjallisuudessa sekä käyttökelpoista, että kritisoitavaa. Essentialistinen näkökulma kulttuuriseen kompetenssiin on jo tutkimuksessa laajasti kritisoitu, vaikka kulttuurisen kompetenssin ajatus ohjaa vielä käytännön työtä erityisesti pohjoismaisessa kontekstissa.</p> <p>Tämän lopputyön teoreettinen viitekehys on antirasistinen sosiaalityö ja syrjinnänvastainen näkökulma. Kulttuurisen kompetenssin vaatimusta on kritisoitu siitä näkökulmasta, että essentialistinen näkemys kulttuureista johtaa siihen, että asiakkaat nähdään oman kulttuurinsa stereotyyppisinä edustajina. Tämä voi johtaa jopa rasistisiin tulkintoihin siitä, että jotkin sosiaaliset ongelmat olisivat osa tiettyjä kulttuureita.</p>	
Avainsanat: sosiaalityö, monikulttuurisuus, kulttuurinen kompetenssi, antirasistinen sosiaalityö, syrjinnänvastainen näkökulma, kulttuurinen rasismi	

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Käsitteet ja teoreettinen viitekehys	3
2.1 Kulttuuri ja monikulttuurisuus	3
2.2 Rotu ja etnisyys	4
2.3 Kulttuurinen kompetenssi	5
2.4 Antirasistinen sosiaalityö ja syrjinnänvastainen näkökulma	6
3 Kirjallisuuskatsauksen aineisto ja menetelmät	8
3.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus.....	8
3.2 Aineisto.....	8
3.3 Sisällönanalyysi.....	11
4 Tulokset.....	12
4.1 Mitä on kulttuurinen kompetenssi?.....	12
4.2 Kulttuurinen kompetenssi käytännössä	15
4.3 Kulttuurisen kompetenssin kritiikki	18
4.4 Eriarvoisuus ja rasismi.....	21
5 Johtopäätökset ja pohdinta	23
6 Lähteet	26

1 Johdanto

Suuret muuttoliikkeet ja globalisaatio ovat vaikuttaneet kiihtyvällä tahdilla nykyisiin yhteiskuntiimme, ja väestö on Suomessakin muuttunut aiempaa heterogeenisemmaksi. Viimeisimpänä merkittävänä muuttoliikkeenä Suomeen on saapunut muutamia kymmeniä tuhansia ukrainalaisia, jotka pakenevat Venäjän hyökkäyssotaa. Ukrainalaisiin maahanmuuttajiin liittyen ei ole kuitenkaan käyty juurikaan keskustelua kulttuurieroista ja kulttuurien välisistä konflikteista, toisin kuin vuosien 2014–2015 pakolaiskriisin aikana saapuneiden, pääosin irakilaisien osalta. Suomalaiset ovat ottaneet ukrainalaiset vastaan pääsääntöisesti avosylin, mitä on osittain kritisoitu kaksinaismoralistisena. Lähi-idästä saapuvien pakolaisten osalta on arvosteltu pakenemisen oikeutusta ja epäilty suojelun tarvetta. Lisäksi suurelta osin nuorista miehistä koostuvaan joukkoon on yhdistetty symbolista uhkaa erityisesti naisia ja sukupuolten välistä tasa-arvoa kohtaan. Ukrainasta saapuvat pakolaiset ovat solahtaneet osaksi yhteiskuntaa ilman näkyvää moraalipaniikkia kenties siksi, että eri kielestä ja kulttuuritaustasta huolimatta heidät on eurooppalaisina ollut helpompi käsittää osaksi *meitä*.

Suomen väestöpohja muuttuu siis jatkuvasti monikulttuurisemmaksi muuttoliikkeiden myötä. Sosiaalityön tutkimuksessa ja koulutuksessa on laajasti jaettu käsitys siitä, että nämä muutokset edellyttävät myös sosiaalityöltä sopeutumista entistä moninaisemman asiakaskunnan kanssa työskentelyyn. Sen sijaan se, miten monikulttuurisuutta lähestytään ja miten sen parissa tulisi työskennellä, jakaa mielipiteitä. Kysymykset kulttuurista, etnisyydestä tai rodusta ja niihin liittyvistä valta-asemista eivät koske vain maahanmuuttajasosiaalityötä, vaan ovat läsnä kaikilla sosiaalityön sektoreilla.

Tässä lopputyössä tutkin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla sitä, millä tavoin kulttuurista kompetenssia käsitellään sosiaalityön yhteydessä. Olen kiinnostunut siitä, millä tavoin kulttuuria käytetään selittämään työskentelyssä tarvittavaa osaamista ja lähestymistapaa. Erityinen mielenkiintoni kohdistuu siihen, millä tavoin kulttuurista kompetenssia perustellaan eriarvoisuuden näkökulmasta, ja millä tavoin sen katsotaan liittyvän rotuun, rodullistamiseen ja rasismiin.

Kiinnostukseni kulttuurisen kompetenssin käsitteeseen heräsi tehdessäni pro gradu -tutkielmaani vuonna 2019. Tutkimuksessani haastattelin suomalaisia lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä heidän käsityksistään rasismista. Rasismin sijaan keskustelu kääntyi kerta toisensa jälkeen siihen, miten sosiaalityöntekijät kokivat kulttuurierojen olevan syynä vaikeuksiin, joita he kokivat maahanmuuttajaasiakkaiden parissa työskennellessään. Haastatteleman sosiaalityöntekijät toivat toistuvasti esille, että he kokevat tarvitsevänsä lisää kulttuurista osaamista työskennelläkseen moninaisista taustoista tulevan asiakaskunnan kanssa. Tiedonpuutteen koettiin aiheuttavan konflikteja ja väärinkäsityksiä

työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa. (Nurmi 2019.) Tällöin tutustuin kulttuurista kompetenssia koskevaan tutkimuskirjallisuuteen ja ymmärsin, että kyseessä on monitahoinen ja kimurantti aihe. Kansainvälisessä kirjallisuudessa paljon keskusteltu aihe ei kuitenkaan ollut tuolloin juurikaan esillä suomalaisessa keskustelussa, eikä edelleenkään näin muutamaa vuotta myöhemmin.

Tämä kirjallisuuskatsaus on rakenteellisen sosiaalityön erikoistumisopintojen lopputyö. Rakenteellinen sosiaalityö paikantuu sosiaalityön ytimeen, eli sosiaaliseen muutostyöhön. Siinä missä suomalaisen käytännön sosiaalityön voi sanoa painottuvan yksilökohtaiseen muutostyöhön yksilön toiminnan mukauttamiseksi vallitsevien rakenteiden vaatimusten mukaiseksi, keskittyy rakenteellinen sosiaalityö yhteiskunnalliseen muutokseen. (Pohjola, Laitinen & Seppänen 2014). Yksilökohtaisella työlläkin on kuitenkin aina rakenteellinen ulottuvuutensa, eivätkä yksittäisen sosiaalityöntekijän ratkaisut jää vain yksilötasolle (Kivipelto 2018, 22). Sosiaalityön voi näin ollen mieltää poliittiseksi ammatiksi, jossa sekä toteutetaan kulloinkin voimassa olevaa sosiaalipolitiikkaa, että myös vaikutetaan arkisilla valinnoilla laajempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Myös kysymykset kulttuurisesta osaamisesta ja monikulttuurisesta työskentelystä liikkuvat sekä yksilötasolla että laajempien rakenteiden tasolla.

Tutkimuksen aihe on rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta olennainen, koska sen kautta on mahdollista tuottaa tietoa eriarvoistavien toimintakäytäntöjen purkamiseksi. On tärkeää tarkastella sitä, millä tavoin käsittelemme kulttuuria ja millä tavoin ajattelemme sen määrittävän asiakaskuntaamme. Kulttuuri on hyvin laaja ja monitulkintainen käsite, ja kulttuuriset oletukset voivat tuottaa rasisia käytäntöjä. Toivon voivani osallistua tällä lopputyöllä keskusteluun siitä, miten kulttuuri tulisi huomioida työskentelyssä, ja miten välttää tuottamasta kulttuurin kautta eriarvoistavia rakenteita.

2 Käsitteet ja teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa esittelen lyhyesti tärkeimpiä tutkielmassa käytettäviä käsitteitä sekä teoreettista viitekehystä. Käyn läpi kulttuurin ja monikulttuurisuuden sekä rodun ja etnisyyden käsitteitä, minkä jälkeen esittelen lyhyesti kulttuurisen kompetenssin käsitteen. Lopuksi kuvaan antirasistista sosiaalityötä ja syrjinnänvastaista näkökulmaa tämän työn teoreettisena viitekehysenä.

2.1 Kulttuuri ja monikulttuurisuus

Laajassa mielessä kulttuurilla voidaan käsittää monia ihmisen identiteetin risteäviä ominaisuuksia. Kulttuuri ilmentää eroja, jotka liittyvät esimerkiksi rotuun, etnisyyteen, uskontoon, kansallisuuteen, ikään, sukupuoleen, seksuaalisuuteen, vammaisuuteen, poliittiseen mielipiteeseen tai sosiaaliekonominen asemaan. Kulttuurilla voidaan viitata niin valtakulttuuriin, vähemmistökulttuureihin, etuoikeutettuihin tai alistettuihin kulttuuriryhmiin, perintönä saatuihin tai itse valittuihin kulttuuri-identiteetteihin. (Azzopardi 2020, 465.) Kuitenkin kun puhumme monikulttuurisuudesta tai kulttuurienvälisyydestä, kulttuurilla viitataan nimenomaan rotuun, etnisyyteen tai kansallisuuteen liittyviin eroihin. Lisäksi kulttuurikysymys liittyy nimenomaan vähemmistöihin. Vaikka meillä kaikilla kiistatta on omat kulttuurimme, käytännössä kulttuuria käytetään selittämään vain niiden ihmisten käyttäytymistä, jotka eivät kuulu valtakulttuuriin ja valtaväestöön.

Suuret muuttoliikkeet viime vuosikymmeninä ovat kiihdyttäneet kulttuurista monimuotoisuutta monissa länsimaisissa yhteiskunnissa. Nämä muutokset ovat vaikuttaneet monilla eri tavoin yhteiskuntaan ja myös sosiaalityöhön. 60-luvulla vallalla olleet assimilaatiomallit perustuivat ajatukseen kulttuurien sulatusuuneista, eli maahan muuttaneiden sulautumisesta tavoiltaan ja arvoiltaan osaksi valtaväestöä ja yhteiskuntaa. 80-luvulla siirryttiin assimilaatiomalleista kohti monikulttuurisuutta, eli ajatusta eri kulttuuristen tapojen ja arvojen rinnakkaiselosta. Ajatus kulttuurisesta kompetenssista eli kulttuurisesta *osaamisesta* onkin syntynyt monikulttuurisuuden diskurssin puitteissa. (Nadan 2017, 74–75).

Samalla kun monikulttuurisuus on hyväksytty sosiaalityön keskeiseksi arvoksi, on monikulttuurisuutta vastaan noussut myös raivokkaita vastavoimia. Euroopassa on noussut maahanmuuton vastaisia puolueita, jotka ovat toistuvasti esittäneet maahanmuuton ja etnisen monimuotoisuuden haasteena yhtenäisyydelle, demokratialle ja taloudelle. Etenkin muslimimaahanmuuttajien on esitetty olevan uhka eurooppalaiselle ja länsimaiselle arvopohjalle. (Eliassi 2017, 6–7.) Pohjoismaista erityisesti Ruotsi ja Tanska ovat muuttaneet maahanmuuttolinjaansa merkittävästi tiukemmaksi samalla kun

aiemman avoimemman maahanmuuton on syytetty olevan syynä hyvinvointivaltion murenemiseen. Monikulttuurisuuteen liittyvistä arvoista ja toimista neuvotellaan yhteiskunnissamme jatkuvasti.

2.2 Rotu ja etnisyys

Vaikka kulttuurin käsite laajennetaan joskus koskemaan myös muita määrittäviä tekijöitä kuten seksuaalisuutta ja vammaisuutta, monikulttuurisuudesta puhuttaessa viitataan kuitenkin kulttuurilla nimenomaan rotuun, etnisyyteen ja uskontoon liittyviin eroihin. Etniset vähemmistöt asettuvat niiksi ryhmiksi, joiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä monikulttuurisuuden kysymykset realisoituvat. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 104). Tästä syystä rotu ja etnisyys ovat tärkeitä käsitteitä keskustelussa kulttuurista ja monikulttuurisuudesta.

Rasismi pohjaa historiallisesti käsitykseen siitä, että on olemassa toisistaan olennaisesti kyvyiltään ja ominaisuuksiltaan poikkeavia ihmisrotuja. Vaikka rotu on biologisesti virheellinen käsite, on se siitä huolimatta olemassa oleva asia sosiaalisessa todellisuudessa. Suomalaisessa tai pohjoismaisessa kontekstissa käsitteen rotu käyttämistä vältetään, koska sen katsotaan kuuluvan rassistiseen puhetapaan. Englanninkielisessä maailmassa rotu on taas käsitteenä enemmän läsnä niin arkikielessä kuin tutkimuksessakin. (Puuronen 2011, 48–50.) Meillä Pohjoismaissa on totuttu puhumaan etnisyydestä ja kulttuurista rodun sijaan, koska ne eivät kanna käsitteinä samanlaista historiallista painolastia.

Yasmin Gunaratnam (2011) argumentoi, että vaikka rotu käsitetään yleensä biologian kautta siinä missä etnisyyden juuret ovat kulttuurissa ja uskonnossa, on näissä kategorioissa kuitenkin selviä päällekkäisyyksiä. Todellisuudessa etnisyyden merkitykset kietoutuvat rotuun ja biologisiin tunnusmerkkeihin. (Gunaratnam 2011, 4–6.) Etnisyys näyttäytykin ikään kuin poliittisesti korrektina tapana ilmaista eroa valtaväestöön. Richard Jenkins (2008, 15) muistuttaa, että etnisyydestä tulee helposti ilmiö, joka yhdistetään vain toisiin eikä meihin itseemme. Vaikka meillä kaikilla on etnisyys, etnisiksi luokiteltavat ihmiset ovat niitä, joita rodullistetaan heidän etnisyytensä kautta. Valkoisuus nimetään harvoin etnisyydeksi, vaan sen sijaan etnisiksi asettuvat valkoisuudesta poikkeavat kehot. Etnisyys on siis jotain, joka eroaa normista.

Rotu ja etnisyys ovat olennaisia käsitteitä tutkimusaiheen kannalta, koska rasismintutkijoiden mukaan kulttuuri on suurelta osin syrjäyttänyt rodun erojen ja eriarvoisuuden luoja (Puuronen 2011) ja kulttuurinen rasismi näyttäytyy rasismin dominoivana ja hyväksyttävänä muotona (Keskinen 2012). Kulttuurista ja kulttuurieroista on muodostunut hyväksyttävänä pidetty selitys ihmisryhmien välisille jännitteille ja haasteille. Monikulttuurisesta tai kulttuurienvälisestä sosiaalityöstä puhuttaessa

viitataan nimenomaan rotuun ja etnisyyteen linkittyviin kulttuureihin ihmisryhmien välisten erojen merkitsijöinä.

2.3 Kulttuurinen kompetenssi

Tutkimuskirjallisuutta yhdistää käsitys siitä, että monikulttuuriseen työskentelyyn liittyvät käsitteet eivät ole selkeitä, ja että eri tahoilla on erilainen käsitys niiden sisällöstä. Samaan tarkoitukseen hie- man erilaisin painotuksin on kehitetty lukuisia erilaisia käsitteitä, kuten kulttuurinen tietoisuus (Azzopardi 2016), kulttuurinen nöyryys (Danso 2018) tai kriittinen monikulttuurisuus (May 2010). Käytän tässä työssä kuitenkin pääasiallisesti käsitettä kulttuurinen kompetenssi, johon aineistossani lähinnä viitataan.

Kulttuurisen kompetenssin voi ymmärtää prosessina, jossa saavutetaan ymmärrystä, tietoa ja taitoja kulttuurierojen parissa työskentelyä varten. Erilaisista kilpailevista paradigmoista kulttuurisen kompetenssin voi katsoa sijoittuvan traditionaaliseen paradigmaan. Sen tunnuspiirteinä ovat tiedon ymmärtäminen yleistettävänä ja hierarkkisenä. Kulttuurisen kompetenssin käsite perustuu ikään kuin ajatukseen siitä, että kulttuurit ovat selvärajaisia ja niistä saatava tieto on yleistettävissä ja omaksuttavissa. (Sawyer & Brady 2021, 345–346.) Traditionalisempi käsitys kulttuurisesta kompetenssista pohjaa positivistiseen ajatukseen siitä, että kulttuurit ovat suhteellisen pysyviä, ja niillä on selkeitä toisistaan eroavia piirteitä. Näin ollen on nähty mahdollisena omaksua tietoa tiettyjen etnisten ryhmien tavoista, arvoista ja uskomuksista niin, että näitä kulttuurierityisiä taitoja voidaan hyödyntää oikeanlaisten palveluiden tarjoamisessa näille ryhmille. Kulttuurisen kompetenssin käsite perustuu ajatukseen siitä, että toisiin kulttuureihin ja niiden arvopohjaan, normeihin ja traditioihin liittyvä tieto ja osaaminen ovat olennaisia siinä, kuinka onnistuneesti näiden ryhmien kanssa pystytään työskentelemään. Sosiaalityöntekijöiden katsotaan tarvitsevan erityistä osaamista heidän asiakkaidensa kulttuureista, jotta he pystyvät tarjoamaan heille laadukasta palvelua. (Azzopardi 2020, 467.)

Kulttuurista kompetenssia on kritisoitu nimenomaan siitä näkökulmasta, että siinä kulttuuri liittyy ei-länsimaisiin kulttuureihin. Näin ollen nimenomaan rodullistetut ryhmät tulevat määritellyiksi kulttuurin kautta. (Harrison & Turner 2011, 334–335.) Riskinä on, että kulttuuri nähdään asiana, joka määrittää vain toisia, ja luo eroa meidän ja muiden välille. Tällaisessa essentialistisessä näkemyksessä kulttuurit nähdään ajallisesti ja paikallisesti muuttumattomina, mikä vastaa huonosti kulttuuristen identiteettien monimuotoisuutta ja muuttuvuutta. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa kohtaamme asiakkaat heidän oletetun kulttuurinsa stereotyyppisinä edustajina. Osa kulttuurisen kompetenssin määritelmistä onkin jättänyt taakseen ajatuksen selvärajaisista kulttuureista, jotka olisi mahdollista osata.

Sen sijaan määritelmät korostavat laajemmin moninaisuuden parissa työskentelyyn vaadittavia taitoja, kuten empatiaa, kommunikaatiotaitoja ja ymmärrystä valtasuhteista (Azzopardi 2020, 468).

Suomenkielisessä tutkimuksessa ja käytännön työssä käytetään kulttuurisen kompetenssin lisäksi käsitettä kulttuurisensitiivisyys. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos määrittelee kulttuurisensitiivisyyden seuraavasti: ”*kulttuurisesti kunnioittavia vuorovaikutustaitoja ja arvostavaa sekä sanallista että sanatonta kohtaamista ja viestintää ammattilaisen ja asiakkaan välillä niin, että kummallakin osapuolella on oikeus oman kulttuurinsa ilmaisuun ja sen kanssa hyväksytyksi ja kuulluksi tulemiseen*” (THL 2022). Kulttuurisella sensitiivisyydellä siis viitataan pyrkimykseen ja kykyyn ymmärtää eri taustoista tulevia ihmisiä. THL:n mukaan kulttuurisen kompetenssin käsitteellä tarkoitetaan ”*kaikista kulttuuritaustoista tulevien ihmisten kunnioittamista sekä syrjimättömän ilmapiirin rakentamista ja vaalimista yhteiskunnassa*” (THL 2022). Kulttuurisen kompetenssin voi määritellä siis pyrkivän tarjoamaan kulttuurisesti sensitiivisiä palveluita monikulttuuriselle asiakaskunnalle. Kulttuurinen kompetenssi ja kulttuurisensitiivisyys ovat siis sisarkäsitteitä hieman erilaisin painotuksin. THL:n määritelmien perusteella vaikuttaa siltä, että kulttuurisensitiivisyydellä viitataan nimenomaan työskentelytapaan, ja kulttuurisella kompetenssilla taas vaadittavaan osaamiseen.

2.4 Antirasistinen sosiaalityö ja syrjinnänvastainen näkökulma

Koska kulttuuriset tulkinnat voivat johtaa kulttuurisiin ennakkoluuloihin ja kulttuuriseen rasismiin, on tärkeää määrittää mistä näkökulmasta kulttuurikysymystä käsittelee. Yksi tavoitteeni tässä lopputyössä on ollut tarkastella kulttuurisen kompetenssin käsitettä suhteessa eriarvoisuuteen ja rasismiin. Tutkin aihetta erityisesti suhteessa siihen, minkälaisia mahdollisesti eriarvoistavia rakenteita se voi luoda. Osana rakenteellista sosiaalityötä tämä kirjallisuuskatsaus kiinnittyy antirasistiseen sosiaalityöhön ja syrjinnänvastaiseen näkökulmaan.

Antirasistinen sosiaalityö sijoittuu osaksi syrjinnänvastaista (anti-oppressive) ja kriittistä sosiaalityön teoriaa. Kriittisellä sosiaalityöllä viitataan lähestymistapoihin, joissa valtasuhteet otetaan tarkastelun keskiöön ja tavoite on yhtäältä tutkia näitä valtasuhteita, mutta myös muuttaa niitä. Muita kriittisen sosiaalityön suuntauksia ovat esimerkiksi radikaali, marxistinen tai feministinen sosiaalityö. (Healy 2014, 183.) Antirasistinen sosiaalityö suuntaa huomionsa erityisesti rotuun ja etnisyyteen perustuvaan eriarvoisuuteen, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että muut vallan ulottuvuudet, kuten sukupuoli tai yhteiskunta, voitaisiin jättää huomiotta. Antirasistisen sosiaalityön tavoitteena onkin purkaa olemassa olevia rasisia suhteita niin sosiaalityön sisällä kuin laajemmin yhteiskunnassa. (Dominelli 2017, 10–11.)

Sosiaalityössä tuotetaan normeja, jotka muodostetaan etuoikeutetuista asemista käsin. Ajatuksemme normaalista ja toivottavasta perustuvat usein valkoiseen länsimaiseen kulttuuriin, vaikka tätä lähtökohtaa ei lausutakaan ääneen. Antirasistiseen sosiaalityöhön ja syrjinnänvastaiseen näkökulmaan liittykin olennaisesti valkoisten etuoikeuksien tunnistaminen ja tunnustaminen. Valkoisilla etuoikeuksilla viitataan laajoihin valtajärjestelmiin ja etuoikeuksiin, jotka usein jäävät etuoikeutetuilta itseltään näkymättömiin. Etuoikeuksilla tarkoitetaan asemia, joista valkoiset ihmiset hyötyvät huolimatta siitä, ovatko he itse pyrkineet etuoikeutettuun asemaan toisten kustannuksella. (Jeyasingham 2012, 670–672).

Kulttuurisesti erilaisiksi tunnistetut ja rodullistetut sosiaalityön asiakkaat asettuvat näiden normien ulkopuolelle *toisen* asemaan (Mattsson 2014). Valkoisuus normina näyttäytyy siten, että valkoiset ihmiset nähdään yksilöinä siinä missä rodullistettuihin ryhmiin kuuluvat henkilöt nähdään heidän rodullisen identiteettinsä ja kulttuurinsa kautta. (Jeyasingham 2012, 670–672). Esimerkiksi erilaiset sosiaaliset ongelmat, kuten lähisuhdeväkivalta tai lapsiin kohdistuva väkivalta tulkitaan eri tavoin asiakkaan kulttuuritaustasta riippuen. Valtakulttuuriin kuuluvien valkoisten yksilöiden osalta väkivalta tulkitaan yksilölliseksi ongelmaksi, kun taas vähemmistöjen osalta heidän kulttuuriinsa kuuluvaksi ominaispiirteeksi. (Eliassi 2015; Keskinen 2012.) Antirasistinen sosiaalityö ja syrjinnänvastainen näkökulma toimivat työkaluina siinä, että näitä rotuun, etnisyyteen ja kulttuuriin liittyviä eriarvoisia asemia tehdään näkyviksi ja pyritään purkamaan.

Olen ottanut antirasistisen ja syrjinnänvastaisen näkökulman niin aiheen valinnassa, aineiston seuloimisessa kuin myös aineiston tulkinnassa. Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että suomalaisessa ja pohjoismaisessa sosiaalityössä ei huomioida vielä tarpeeksi rasismia ja rodullistavia rakenteita (Eliassi 2017; Rugkåsa & Ylvisaker 2021; Keskinen 2012). Tulkitsen aiheena olevaa kulttuurisen kompetenssin käsitettä ja siihen liittyvää keskustelua antirasistisesta ja syrjinnänvastaisesta näkökulmasta.

3 Kirjallisuuskatsauksen aineisto ja menetelmät

Käsillä oleva tutkimus on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, jonka aineistona toimii aikaisempi tutkimuskirjallisuus kulttuuriseen kompetenssiin liittyen. Seuraavaksi kuvaan lyhyesti kuvailevaa kirjallisuuskatsausta menetelmänä. Sen jälkeen avaan tarkemmin aineistohakuja ja aineiston valintaa, sekä käyttämiäni tulkintamenetelmiä.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Mitä kulttuurisella kompetenssilla tarkoitetaan sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa?
- 2) Minkälaista kritiikkiä kohdistuu kulttuurisen kompetenssin viitekehykseen?
- 3) Miten kulttuurista kompetenssia voi tulkita eriarvoisuuden näkökulmasta?

3.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Kuvailevasta kirjallisuuskatsauksesta käytetään myös nimitystä narratiivinen kirjallisuuskatsaus. Kyseessä on perustyyppinen kirjallisuuskatsaus, jossa pyritään aiheen laaja-alaiseen kuvaamiseen ilman tiukkoja metodisia sääntöjä. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on omiaan silloin, kun halutaan luoda kokonaiskäsitystä aiemmin tehdystä tutkimuksesta tai esimerkiksi kuvata käytettyjä käsitteitä. Tarkoituksena on saada laaja yleiskuva käsiteltävästä aiheesta. Tavoitteena on tietyn ilmiön ymmärtäminen, ja esimerkiksi siihen liittyvän kritiikin jäsentäminen. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on monia muita kirjallisuuskatsaustyyppisiä vapaampi tiedonhaun ja sen kriteerien suhteen. Toisaalta sitä on kritisoitu tiedonhaun sattumanvaraisuudesta ja subjektiivisuudesta. (Vilka 2023.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sopii omaan aiheeseeni, jossa pyrin saamaan käsitystä siitä, millä tavoin tutkimuksen kohteena olevaa kulttuurisen kompetenssin käsitettä on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty ja minkälaista kritiikkiä siihen on kohdistunut. Koska olen kiinnostunut nimenomaan käsitteistä ja niille annetuista merkityksistä, lopputyön muodoksi sopii hyvin katsaustyyppi, jossa ei ole välttämätöntä kiinnittää huomiota esimerkiksi tutkimusmenetelmien vertailuun. Kuvaan seuraavassa kappaleessa tarkemmin katsausaineiston haku- ja valintaprosesseja.

3.2 Aineisto

Artikkelit on haettu Pro Quest -tietokannasta hakusanoilla cultural competence ja social work. Rajasin haussa tulokset käsittämään edellisen 8 vuoden aikana eli vuosina 2015–2022 julkaistuja aineistoja. Lisäksi määritin haun koskemaan vain vertaisarvioituja artikkeleita ja ainoastaan asiasanoja.

Termien cultural competence ja social work tuli siis olla määritelty artikkeleissa asiasanoiksi, eli niiden esiintyminen vain tekstissä tai otsikossa ei riittänyt osumaan. Haku Pro Quest -tietokannasta mainituilla reunaehdoilla tuotti 417 osumaa. Yritin hakea Arto-artikkelitietokannasta tuloksia samoilla hakukriteereillä suomeksi, mutta kelvollisia suomenkielisiä aineistoja ei haulla löytynyt.

Silmäilin ensin hakutuloksista otsikoiden perusteella sopivat artikkelit, joita löytyi yhteensä hieman yli 20. Hain otsikoista sitä, että artikkelit käsittelevät nimenomaan pääaiheenaan kulttuurisen kompetenssin käsitettä. Tämän jälkeen luin artikkeleista ensin tiivistelmät, joiden perusteella hylkäsin osan artikkeleista. Tiivistelmien perusteella sopivilta vaikutti 14 artikkelia, jotka luin läpi kokonaisuudessaan, ja valitsin niistä parhaiten tutkimukseeni sopivat artikkelit, joita oli lopulta viisi kappaletta. Artikkelit olen valinnut sillä perusteella, että ne käsittelevät analyttisesti kulttuurisen kompetenssin käsitettä sosiaalityön yhteydessä. Muutoin artikkelit ovat hyvin erilaisia aineistoiltaan ja lähestymistavoiltaan. Esittelen seuraavaksi taulukkomuodossa aineistoni artikkelit.

Taulukko1: Lopputyön kirjallisuuskatsausaineisto

Artikkeli ja kirjoittaja	Julkaisu ja julkaisu-vuosi	Kuvaus	Aineisto
Bø Bente Pultervold: Social work in a multicultural society: New challenges and needs for competence	International Social Work 2015	Artikkeli käsittelee norjalaisten sosiaalityöntekijöiden kokemuksia monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa työskentelystä. Tutkimuskysymyksiä ovat: 1) miten sosiaalityöntekijät kokevat työskentelyn monimuotoisen ja monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa ja kuinka he vastaavat kohtaamiinsa haasteisiin ja 2) miten sosiaalityön opetusta järjestävät instituutiot voivat valmistaa opiskelijoita heidän ammattirooliinsa monikulttuurisessa yhteiskunnassa.	Kaksi erillistä aineistoa, joiden keräämisen välillä useampia vuosia: 1) 50 sosiaalityöntekijää kattava kyselytutkimus ja sitä seuranneet haastattelut pienemmän ryhmän kanssa. 2) 12 fokusryhmähaastattelua, yhteensä 48 sosiaalityöntekijää.
Nadan Yochay: Rethinking `cultural competence` in international social work	International Social Work 2017	Artikkelissa ei esitellä varsinaista tutkimuskysymystä, mutta kirjoittaja kertoo tavoitteekseen perustella, miksi yleinen käsitys kulttuurisesta kompetenssista essentialistisesta näkökulmasta on riittämätön, ja miksi kansainvälisessä sosiaalityössä tulisi omaksua konstruktionistisempi ymmärrys kulttuurisesta kompetenssista.	Aiempi tutkimuskirjallisuus kulttuuriseen kompetenssiin ja monikulttuurisuuteen liittyen.
Danso Ransford: Cultural competence and cultural humility: A critical reflection on key cultural diversity concepts	Journal of Social Work 2018	Käsittelee kulttuurisen kompetenssin käsitteeseen liittyvää kritiikkiä kriittisestä näkökulmasta. Tämän lisäksi kirjoittaja analysoi tuoreempaa kulttuurisen nöyryyden (cultural humility) käsitettä, argumentoiden sen esittelevän syrjinnänvastaisen	Tutkimuskirjallisuus ja akateeminen keskustelu liittyen kulttuurisen kompetenssiin sekä muihin kulttuurisen monimuotoisuuden konsepteihin liittyen.

		työotteen (anti-oppressive practice) vain uudelleen nimettynä.	
Rugkåsa Marianne & Ylvisaker Signe: From culturalization to complexity – a critical view on the cultural competence discourse in social work	Nordic Social Work Research 2021	Siinä missä kansainvälinen tutkimuskirjallisuus suhtautuu kriittisesti kulttuurisen kompetenssin käsitteeseen, on norjalainen ja ylipäänsä pohjoismainen sosiaalityön tutkimus vielä jäljessä tästä kehityksestä. Heidän tavoitteenaan on siirtää keskustelua toiseuttavasta ja kulturalisoivasta näkökulmasta kohti ymmärrystä intersektionaalisista asemista ja eriarvoisista valtasuhteista.	Aiemmat norjalaiset tutkimukset ja viralliset asiakirjat
Volckmar-Eeg Maria & Enoksen Elisabeth: Navigating the multifaceted landscape of culture and social work: A qualitative evidence synthesis of cultural competence and cultural sensitivity in practice	Journal of comparative social work 2020	Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on vetää yhteen aiempien tutkimusten tuloksia siitä, miten sosiaalityöntekijät ymmärtävät ja kokevat kulttuurisen kompetenssin ja kulttuurisensitiivisyyden konseptien soveltamisen käytäntöön. Tutkimuskysymyksenä on, mitä haasteita sosiaalityöntekijät kokevat yrittäessään soveltaa kulttuurisia konsepteja käytäntöön.	Kirjallisuuskatsaus, joka kokoaa yhteen 12 aikaisemman tutkimuksen tuloksia. Laajaa systemaattista aineistohakua on täydennetty manuaalisella haulla. Tutkijat ovat valikoineet englanninkielistä aineistoa, joka on julkaistu 2000–2020, keskittyä empiiriseen ja laadulliseen aineistoon, keskittyä nimenomaan kulttuuriseen kompetenssiin tai kulttuurisensitiivisyyteen ja tutkii sosiaalityön ammattilaisten ymmärryksiä ja näkökulmia.

Aineistossani on yhteensä viisi englanninkielistä artikkelia, joista kolme on norjalaista, yksi kanadalainen ja yksi israelilainen. Yhdessä artikkelissa on primääriaineistoa sosiaalityöntekijöiden haastatteluista ja kyselyistä (Bø 2015), yksi pohjaa Pohjoismaisiin tutkimuksiin ja julkisiin raportteihin sekä ohjeistuksiin (Rugkåsa Ylvisaker 2021), kaksi osallistuu käsitteiden määrittelyä koskevaan keskusteluun aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta (Danso 2018; Nadan 2017) ja yksi artikkeli on kirjallisuuskatsaus, joka käsittää 12 aiempaa empiiristä tutkimusta (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020). Aineiston artikkelit ovat keskenään siis hyvin erilaisia, enkä pyri varsinaisesti vertailemaan niitä keskenään, vaan muodostamaan niiden kautta kuvaa siitä, minkälaista keskustelua tutkimuskirjallisuudessa käydään aiheen ympärillä. Aineistohakuni tuotti vähemmän sosiaalityön kannalta relevantteja aineistoja, kuin mitä osasin odottaa. Iso osa tutkimuksista liittyen kulttuuriseen kompetenssiin käsitteli terveydenhuoltoa, kuten myös Volckmar-Eeg ja Enoksen huomasivat omassa tutkimuksessaan (2020, 104).

3.3 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jonka kohteena voivat olla monenlaiset dokumentit. Tässä tapauksessa analyysin kohteena olevat dokumentit ovat aiempia tutkimusartikkeleita. Sisällönanalyysin tarkoituksena on saada tutkittavasta ilmiöstä kokonaiskuva, joka voidaan esittää tiivistetyssä muodossa. Tuomi ja Sarajärvi (2009) erottavat toisistaan sisällön erittelyn ja sisällönanalyysin, joita kuitenkin usein käytetään myös synonyymeina. Heidän mukaansa sisällön erittely viittaa analyysiin, jossa tekstin sisältöä kuvataan määrällisesti. Sisällönanalyysillä taas viitataan varsinaiseen sisällön kuvaamiseen sanallisesti. Tavoitteena on järjestää aineisto tiiviiseen muotoon ja kuvata sitä selkeästi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 105–108.)

Sisällönanalyysia voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti. Samassa tarkoituksessa puhutaan myös induktiivisesta, deduktiivisesta ja abduktiivisesta päättelystä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi lähtee aineiston pelkistämisestä ilman ennalta määrättyä teoreettista perustaa. Teorialähtöinen analyysi taas tarkastelee aineistoa jostakin tietystä teoreettisesta näkökulmasta tai käsitejärjestelmästä käsin. Teoriaohjaava sisällönanalyysi puolestaan etenee aineiston ehdoilla, mutta analyysivaiheessa käytetään kuitenkin jo olemassa olevia teoreettisia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–118.)

Tässä kirjallisuuskatsauksessa teen ensin analyysia aineistolähtöisesti vastatakseni tutkimuskysymyksiin kulttuurisen kompetenssin käsitteen määritelmästä ja siihen liittyvästä kritiikistä. Tämän jälkeen tarkastelen tuloksia suhteessa eriarvoisuuteen ja syrjinnänvastaiseen näkökulmaan. Jälkimmäisessä osuudessa analyysia siis ohjaa teoreettisena lähtökohtana antirasistinen sosiaalityö ja syrjinnänvastainen näkökulma.

4 Tulokset

Kulttuurienvälisestä tai monikulttuurisesta työskentelystä ja siihen tarvittavasta osaamisesta käytetään lukuisia eri termejä, joista kulttuurinen kompetenssi näyttyy yleisimpänä. Kulttuurisen kompetenssin käsitettä tarkastelevia tekstejä tuntuu yhdistävän ainakin yksi havainto – se että käsite on epämääräinen, ja sitä käytetään eri yhteyksissä hyvin eri tavoin. Suurinta osaa aineistoni artikkeleista yhdistää jonkinlainen kriittinen suhtautuminen kulttuurisen kompetenssin käsitettä kohtaan.

4.1 Mitä on kulttuurinen kompetenssi?

Kulttuurinen kompetenssi on käsite, joka otettiin käyttöön 1980-luvulla monikulttuurisuusajattelun myötä. Kulttuurisella kompetenssilla pyritään kuvaamaan sitä osaamista, jota sosiaalityöntekijöiden ajatellaan tarvitsevan monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa työskennellessään. Kulttuurinen kompetenssi on Yochay Nadanin (2017) määritelmän mukaan joukko yhteneviä malleja, asenteita ja toimintatapoja, joita ammattilaiset käyttävät eri instituutioissa, ja joiden avulla nämä instituutiot ja ammattilaiset voivat toimia tehokkaasti kulttuurien välisissä tilanteissa. Käytännön tasolla kulttuurisella kompetenssilla on voitu tarkoittaa tiettyjä interventioita tai menetelmiä, joita on käytetty tiettyjen asiakasryhmien kanssa. (Nadan 2017, 75.)

Kulttuurisen kompetenssin katsotaan yleensä koostuvan seuraavista osa-alueista: 1) kulttuurinen tietoisuus työntekijän omista kulttuurisista arvoista ja asenteista, 2) tieto asiakkaiden moninaisuudesta ja heidän tarpeistaan sekä 3) taidoista, joilla yhdistää tietoisuutta ja osaamista käytännön työssä. Randolph Danso (2018) huomauttaa, että vaikka nykypäivänä kulttuurinen kompetenssi on hyvin kiistelty käsite, on se eittämättä ollut syntyessään edistyksellinen tai jopa vallankumouksellinen. Kulttuurisen kompetenssin käsitteen syntyminen on edistänyt ymmärrystä monimuotoisuudesta ja eroista sosiaalityön parissa. (Danso 2018, 411–415.)

Miten kulttuurinen kompetenssi sitten eroaa muista kulttuurien väliseen työskentelyyn liittyvistä käsitteistä, kuten kulttuurisensitiivisyydestä, kulttuuritietoisuudesta tai kulttuurisesta nöyryydestä? Vastaus on, että ei välttämättä mitenkään. Kaikilla käsitteillä viitataan tietyllä tavalla samaan ilmiöön, eli siihen minkälaista osaamista ajatellaan tarvittavan monikulttuuriseen työskentelyyn. Eri käsitteet ovat olleet käytössä eri aikoihin, ja uusilla käsitteillä on pyritty painottamaan jotakin toista osa-alueita, minkä on koettu olevan aiemmassa määritelmässä puutteellinen. Samaan aikaan kun kulttuurisen kompetenssin käsitettä kritisoineet ovat esitelleet uuden käsitteen, kuten kulttuurisen nöyryyden, ovat toiset laajentaneet kulttuurisen kompetenssin käsitettä kattamaan samansuuntaisia kehityskulkuja.

Ransford Danson mukaan kulttuurinen kompetenssi onkin kärsinyt käsitteen pirstaloitumisesta. (Danson 2018, 416.) Suurimmassa osassa aineistoni artikkeleista ollaankin yhtä mieltä vähintään siitä, että kulttuuriselle kompetenssille on lukuisia eri määritelmiä (Nadan 2017), käsitettä on mahdotonta määritellä tyhjentävästi (Rugkåsa & Ylvisaker 2021) ja että selkeä ja yhtenäinen käsitys kulttuurisen kompetenssin sisällöistä puuttuu niin tutkimuksesta kuin käytännöstäkin (Volcmar-Eeg & Enoksen 2020). Puntervold Bente Bø määrittelee kulttuurisensitiivisyyden ja kulttuurisen kompetenssin eron niin, että kulttuurisensitiivisyys keskittyy toisen kulttuurin arvojen ja asenteiden ymmärtämiseen, siinä missä kulttuurinen kompetenssi vaatii myös ymmärrystä omasta kulttuuritaustasta ja sen vaikutuksista omiin näkemyksiin ja arvoihin. Bø käsityksen mukaan kulttuurinen kompetenssi siis sisältää reflektiivisen tason. (Bø 2015, 569–572.) Sen sijaan Marianne Rugkåsan ja Signe Ylvisakerin (2021, 247) mukaan reflektiivinen taso puuttuu kulttuurisen kompetenssin käsitteestä.

Traditionaalinen käsitys kulttuurisesta kompetenssista nojaa ajatukseen toisistaan erillisistä ja jokseenkin pysyvistä kulttuureista, joihin liittyviä piirteitä ja arvoja sosiaalityöntekijöiden olisi tunnettava pystyäkseen työskentelemään tehokkaasti eri kulttuuritaustoista tulevien asiakkaiden kanssa. Toisten mielestä kulttuureita taas ei voi tarkastella stabiileina, vaan kontekstisidonnaisina ja alati muuttuvina. Israelilainen Yochay Nadan (2017) teoretisoi mainittua ristiriitaa artikkelissaan *Rethinking 'cultural competence' in international social work*. Hän keskustelee kahden teoreettisen näkökulman – essentialismin ja konstruktivismien – erilaisista suhteista kulttuurisen kompetenssin käsitteeseen. Essentialismi tarkastelee ilmiöitä tarkoituksenaan paljastaa niiden *todellinen luonto*. Essentialistisessa näkemyksessä kulttuurit ovat siis selvärajaisia, yhtenäisiä ja pysyviä. Yksinkertaistetusti siis ihmiset asettuvat helposti omiin kulttuuriin lokeroihinsa, joita tarkastelemalla on mahdollista oppia näiden ryhmien olemusta. Nadanin mukaan essentialismi on vaikuttanut voimakkaasti sosiaalityön traditionaaliseen käsitykseen kulttuurisesta kompetenssista. Tästä näkökulmasta on pyritty kouluttamaan sosiaalityöntekijöitä eri kulttuurien ominaisuuksista ja tavoista, ja kehittää toimivia työtapoja monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa toimimiseen. Konstruktivismi taas hahmottaa ilmiöt sosiaalisesti rakentuneina. Tämä tarkoittaa sitä, että mainitut kulttuuriset ryhmät ovat olemassa pikemminkin jaettuina käsityksinä kuin tosiasioina. Konstruktivistinen näkökulma käsittää kulttuurit suhteellisiksi sekä ajallisesti ja paikallisesti muuttuviksi. (Nadan 2017, 77–78.)

Puntervold Bente Bø (2015) on tutkinut norjalaisten sosiaalityöntekijöiden kokemuksia monikulttuurisesta sosiaalityöstä. Bø sijoittuu arvioni mukaan ikään kuin puoliväliin essentialismin ja konstruktivismien välisellä jatkumolla. Hän kritisoi sosiaalityöntekijöiden puutteellista kykyä reflektoida oman kulttuurinsa vaikutuksia ja sitä, että reflektion puutteesta johtuen länsimainen tai pohjoismainen

kulttuuri näyttäytyy näkymättömänä normina. Bø kiinnittää huomiota siihen, että sosiaalityöntekijät omaksuvat passiivisen asenteen suhteessa kaipaamaansa tietoon. Sen sijaan, että he hankkisivat itse tietoa tai kysyisivät asiakkailta, kohdistuu toive siihen, että toivottua tietoa tulisi olla saatavilla sosiaalityön koulutuksessa. Bø:n mukaan sosiaalityöntekijöiltä puuttuu ymmärrystä siitä, että paikalliset sosiaalityön arvot perustuvat länsimaiseen ideologiaan, eivätkä ole universaaleja. (Bø 2015, 570–571.) Toisaalta Bø ei kuitenkaan lähtökohtaisesti kyseenalaista ajatusta siitä, etteivätkö sosiaalityöntekijät tarvitsisi kulttuurista osaamista. Hän tiivistää johtopäätöksensä niin, että sosiaalityö monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa on sosiaalityöntekijöille vaativampaa kuin työskentely vain valtaväestön kanssa. (Bø 2015, 562.)

Samoin toisen aineiston artikkelin mukaan sosiaalityöntekijät kokevat, että monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa tarvitaan joitakin lisätaitoja, sillä työ ei ole vain tavallista sosiaalityötä. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 115.) Kyseiseen huomioon tarttuvat myös Rugkåsa ja Ylvisaker (2021, 245), jotka ovat huolissaan siitä, että kulttuurisen kompetenssin käsitteen myötä sosiaalityöntekijät ovat omaksuneet ajatuksen siitä, että heidän ammattitaitonsa ei olisi riittävää kulttuurisen vähemmistöjen kanssa työskentelyyn. Heidän mukaansa vallalla on ajatus, että vähemmistöjen kanssa työskentely ei kuuluisi sosiaalityön perustaitoihin. Tämä on ajatus, johon kiteytyy suuri osa keskustelusta kulttuurisen kompetenssin ympärillä. Vastakkain ovat ikään kuin näkemykset siitä, että moninaisuus ja erot kuuluvat erottamattomasti kaikkeen sosiaalityöhön, sekä tulkinta, että on olemassa erikseen *tavallista* sosiaalityötä ja monikulttuurista sosiaalityötä. Näin ollen kulttuurisen kompetenssin kritiikki edustaa pääosin konstruktivistista näkökulmaa, jota eritellään tarkemmin omassa luvussaan.

Yksikään katsausaineiston artikkeleista ei edusta täysin puhtaasti essentialistista tai traditionaalista käsitystä kulttuurisesta kompetenssista. Maria Volckmar-Eegin ja Elisabeth Enoksenin (2020) kirjallisuuskatsaus kulttuurisen kompetenssin ja kulttuurisensitiivisyyden soveltamisesta käytännössä ottaa vähiten kriittisen lähestymistavan kulttuurisen kompetenssin käsitteeseen. Tämä on ymmärrettävää, sille he toteavat itsekin haluavansa tarkastella nimenomaan käsitteiden soveltamista käytäntöön, eivätkä ottaa osaa käsitteiden teoreettiseen määrittelyyn. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 103.) Näin ollen heidän artikkelissaan kulttuurinen kompetenssi määrittyy yleisen ajattelutavan perusteella jokseenkin essentialistisena käsityksenä kulttuureista ja kulttuurieroista. Seuraavassa luvussa käsitellään tarkemmin kulttuurisen kompetenssin soveltamista käytäntöön.

4.2 Kulttuurinen kompetenssi käytännössä

Bøn tuloksissa sosiaalityöntekijöiden kokemuksista monikulttuurisesta työskentelystä korostuvat yhteisen kielen puuttumisen aiheuttamat kommunikaation haasteet, erilaisten käyttäytymisnormien aiheuttamat törmäykset, kulttuurierot vanhempi-lapsi-suhteissa ja sosiaalipalveluiden rakenteelliset haasteet. Bøn mukaan hänen aineistonsa sosiaalityöntekijät olivat hyvin samanmielisiä siitä, mitä osaamista he tarvitsisivat työskennelläkseen maahanmuuttaja-asiakkaiden ja -perheiden kanssa. He kokivat tarvitsevansa erityisesti tietoa asiakkaidensa kulttuureihin ja arvoihin liittyen. (Bø 2015, 562–569.) Muissakin tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia tuloksia siitä, että sosiaalityöntekijät arvioivat tarvitsevansa enemmän kulttuurista osaamista työskennelläkseen monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa (Nurmi 2019; Anis 2005). Rugkåsan ja Ylvisakerin mukaan kulttuurinen kompetenssi on valtakurssi Norjassa niin sosiaalipolitiikassa, sosiaalityön koulutuksessa kuin sosiaalityön kirjallisuudessaakin. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijät pääsääntöisesti selittävät maahanmuuttajien sosiaalisia ongelmia kulttuurierojen kautta. Vaatimus kulttuurien osaamisesta on siis vahvasti läsnä käytännön työssä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 240–242.)

Maria Gussgard Volckmar-Eeg ja Elisabeth Enoksen (2020) ovat vetäneet yhteen ja analysoineet 12 aiempaa tutkimusta siitä, miten kulttuurista kompetenssia toteutetaan käytännössä. Heidän mielenkiinnon kohteenaan on, miten sosiaalityöntekijät ymmärtävät ja kokevat kulttuurisen kompetenssin ja kulttuurisensitiivisyyden käsitteet ja erityisesti, miten he tulkitsevat niiden soveltamista käytäntöön. Tuloksenaan Volckmar-Eeg ja Enoksen esittävät neljä eri haastetta, joihin sosiaalityöntekijät törmäävät soveltaessaan kulttuurisen kompetenssin ja myös kulttuurisensitiivisyyden käsitteitä käytännössä. Neljä käsitteisiin kytkeytyvää haastetta ovat: 1) Ketkä määrittävät kulttuurisesti monimuotoisiksi asiakkaiksi? 2) Mitä kulttuurin puolia tulisi ottaa huomioon kulttuurisesti monimuotoisen asiakaskunnan kanssa työskennellessä? 3) Kuinka tulkita ja lähestyä näitä kulttuurin puolia? 4) Mitkä ovat mahdollisuudet toimia kulttuurisesti sopivilla tavoilla siinä järjestelmän kontekstissa, missä työtä toteutetaan?

Volckmar-Eeg ja Enoksen kysyvät oikeutetusti, keitä ovat ne asiakkaat, joita käsitellään ”kulttuurisesti monimuotoisena” asiakaskuntana. Heidän mukaansa osassa tutkimuksista tutkijat määrittivät, mitkä asiakasryhmät tarvitsivat kulttuurisesti osaavaa lähestymistapaa. Toisissa tutkimuksissa taas korostettiin kulttuurista osaamista suhteessa siihen, että sosiaalityöntekijöiden kulttuurinen tausta on erilainen kuin heidän asiakaskuntansa, eli käytännössä valkoiset sosiaalityöntekijät työskentelivät ei-valkoisten asiakkaiden kanssa. Kaikissa tutkimuksissa asiakkaita ei määritelty tarkemmin, vaan puhuttiin vain kulttuurisesti erilaisista asiakkaista tai kulttuurisesti monimuotoisesta asiakaskunnasta.

(Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 109–111, 116). Huomionarvoista on, että vain rodullisesti tai etnisesti poikkeavat asiakkaat tulevat näin ollen määritellyiksi *kulttuurisina*. Samaan epämääräisyyteen kiinnitetään huomiota myös muissa artikkeleissa (Rugkåsa & Ylvisaker 2021; Bente 2015).

Toiseksi haasteeksi Volckmar-Eeg ja Enoksen nostavat sen, mihin kulttuurin osa-alueisiin huomio tulisi kiinnittää. Joissakin heidän aineistonsa tutkimuksissa viitattiin tiettyihin kulttuurisiin piirteisiin, joiden osalta sosiaalityöntekijöiden pitäisi olla tiedostavia tai osaavia. Suurimmassa osassa tutkimuksista ei kuitenkaan määritelty sitä, minkä kulttuuristen seikkojen osalta tulisi olla sensitiivinen tai osaava. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 111–112.) Bøn aineistossa sen sijaan nousi esille erityisiä kulttuurisia osa-alueita, joihin liittyen sosiaalityöntekijät ajattelivat tarvitsevansa osaamista. Näitä olivat perhesuhteet, lastenkasvatuskäytännöt, sukupuoliroolit sekä toisten kulttuureiden käsitykset terveydestä ja erityisesti mielenterveydestä. (Bø 2015, 564–569.) Osittain sosiaalityöntekijöiden käsitykset kulttuurista näyttäytyivät Volckmar-Eegin ja Enoksenin mukaan edelleen essentialistisina. Mielenkiintoisena esimerkkinä voi mainita eräässä tutkimuksessa esiin tulleen pohdinnan siitä, kumpaan kulttuuriin kahden kulttuurin perheestä tulevan lapsen tapauksessa tulisi kiinnittää huomiota. Tämä esimerkki kuvaa ajatusta siitä, että kulttuurit olisivat selvärajaisia ja erillisiä, ja kahden kulttuurin parissa kasvanut lapsi olisi jotenkin kulttuurien välissä tai ulkopuolella. Tutkimuksessa nousee kuitenkin esille, että sosiaalityöntekijöillä on myös ymmärrystä siitä, etteivät yksilöt aina toimi johdonmukaisesti omaan kulttuuritaustaansa nähden, ja että he voivat myös vastustaa kulttuurisia käytäntöjä. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 112.)

Kolmanneksi haasteeksi Volckmar-Eeg ja Enoksen nimeävät sen, miten tunnistettuja kulttuurisia piirteitä tulisi lähestyä. Avoimuus näyttäytyy paitsi välttämättömyytenä, myös haasteena. Avoimuus välttämättömyytenä näyttäytyi siten, että sosiaalityöntekijät kokivat välttämättömäksi asettaa omat näkemyksensä syrjään työskentelyssä. Mielenkiintoista on, että kulttuuri ylipäättään koetaan sensitiiviseksi aiheeksi. Osa sosiaalityöntekijöistä varoo kulttuuriin liittyviä kysymyksiä peläten loukkavansa asiakkaita, kun taas toiset ajattelevat epämukavuuden kuuluvan luonnollisena osana työhön, ja myös epämukavien kysymysten olevan välttämätöntä sosiaalityötä toteutettaessa. Toisinaan sosiaalityöntekijät kokevat ristiriitoja ammattietiikan ja kulttuuristen koodien välillä. Sisäisiä konflikteja syntyy, kun asiakkaiden kulttuuriset arvot ovat ristiriidassa omien arvojen kanssa, mutta työskentelyä tulisi kuitenkin toteuttaa arvostavasti. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 112–113.) Artikkelissa ei tuoda tarkemmin esille, mitä mahdolliset konfliktit koskivat. Toisissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että pohjoismaisessa sosiaalityön kontekstissa maahanmuuttajat ja erityisesti muslimit tulkitaan uhaksi kansalliselle identiteetille, joka korostaa sukupuolten välistä tasa-arvoa kansallisena

piirteenä erityisesti suhteessa maahanmuuttoon (Eliassi 2017, Anis 2005). Volckmar-Eeg ja Enoksen eivät kuitenkaan tunnistaaneet aineistonsa pohjalta sitä, että sosiaalityöntekijät lähtökohtaisesti kulttuuristaisivat asiakkaidensa haasteita, tai etteivät he toisaalta tunnistaisi kulttuurin merkitystä. Heidän arvionsa mukaan sosiaalityöntekijät olivat tietoisia ja reflektoivat rakenteellisia tekijöitä, kuten enakkoluuloja ja sortoa, mutta myös tunnistivat sosiaalisten ja kulttuuristen identiteettien merkityksen niin yksilö- kuin yhteisötasolla. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 115.)

Neljäs Volckmar-Eegin ja Enoksenin määrittelemä haaste liittyy siihen, miten järjestelmän konteksti mahdollistaa kulttuurisesti sensitiivisen toiminnan. Heidän aineistojensa perusteella sosiaalityöntekijät kokevat usein, että organisaation reunaehdot eivät tue kulttuurisen kompetenssin tai kulttuurisen-sensitiivisyyden toteuttamista käytännössä. Vaikeuttavista tekijöistä mainitaan suuri työmäärä, työpaine ja ajanpuute, jotka eivät mahdollista riittävää perehtymistä asiakkaiden taustoihin ja niiden vaikutukseen. Nämä puutteet voivat johtaa pinnallisiin tulkintoihin kulttuurin, uskonnon tai etnisyyden merkityksistä. Rajoituksina mainitaan myös liian eriytyneet palvelut, joista johtuen sosiaalityöntekijät voivat tunnistaa tarpeita, joihin he eivät kuitenkaan pysty vastaamaan. (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 114–115.) Bøn aineistossa puolestaan järjestelmän rakenteelliset haasteet näyttäytyivät esimerkiksi ammattitaitoisien tulkkauksen vaikeana saatavuutena tai siinä, että vaikkapa kotoutumiskurssien vaatimukset eivät palvele psyykkisesti heikkovointisia tai monilapsisten perheiden vanhempia (Bø 2015, 568).

Katsausaineiston perusteella käytännön sosiaalityössä painottuu siis näkemys siitä, että sosiaalityö monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa on haastavampaa kuin sosiaalityö valtaväestön kanssa (Bø 2015, 562). Sosiaalityön kulttuurisesti monimuotoisen asiakaskunnan kanssa katsotaan olevan erilaista ja edellyttävän erityistä osaamista, joka ei kuulu sosiaalityöntekijän ammattitaidon perusvalikkoon (Volckmar-Eeg & Enoksen 2020, 116). Sosiaalityöntekijät kokevat, että heidän ammatillinen osaamisensa ei sellaisenaan riitä monikulttuurisen asiakaskunnan kanssa työskentelyyn (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 245). Sosiaalityöntekijät toivovatkin, että erityisesti sosiaalityön koulutuksessa heille annettaisiin enemmän opetusta liittyen eri kulttuureihin ja niiden arvoihin, tapoihin sekä uskomuksiin (Bø 2015, 568). Katsausaineiston perusteella vaikuttaa siis siltä, että kulttuurisen kompetenssin vaatimus on omaksuttu sosiaalityön kentällä. Sen sijaan kriittinen näkökulma kulttuurisen kompetenssin käsitteeseen painottuu käytännön sijaan tutkimuskirjallisuuteen. Avaan seuraavassa luvussa erilaisia kriittisiä näkökulmia kulttuurisen kompetenssin käsitettä kohtaan.

4.3 Kulttuurisen kompetenssin kritiikki

Suhtautumista kulttuuriseen kompetenssiin näyttää määrittävän pitkälti tarkastelunäkökulma. Kulttuurisen kompetenssin käsitettä kritisoivat pitävät sitä essentialistisena ja puutteellisena, siinä missä käsitettä hyödyllisenä pitävät sisällyttävät siihen kriittistä reflektiota. Kritisoidussa essentialistisessä käsityksessä kulttuuri on jotakin sellaista, jonka ihmiset perivät ja tuovat sellaisenaan mukanaan lähtömaastaan. Kriitikoiden mukaan tämä ei vastaa todellisuutta, sillä tosielämässä kulttuurit ovat monimutkaisia, suhteellisia ja alati muutoksessa olevia. Lisäksi ihmisiä määrittävät lukuisat muutkin tekijät kuin heidän kansallisuutensa tai kulttuurinsa – esimerkiksi ikä, luokka-asema tai se, ovatko he kotoisin maaseudulta tai kaupungista. Kulttuuriin keskittyminen saattaa siis yksinkertaistaa käsityksiämme asiakkaista. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 240.)

Yksi perustavanlaatuinen haaste on kulttuurin käsite itsessään. Kun puhumme toisista kulttuureista, tarkoitamme lähtökohtaisesti ei-länsimaisia kulttuureita. Länsimainen, pohjoismainen tai suomalainen kulttuuri näyttäytyy ikään kuin näkymättömänä normina, jota vasten muita kulttuureita tulkitaan. Riskinä onkin se, että kulttuurista tulee jotakin, joka määrittää vain toisia ja kapeuttaa käsityksiämme vähemmistöryhmistä. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 240, 244.) Yochay Nadanin mukaan essentialistinen näkökulma kulttuuriseen kompetenssiin on riskialtis kolmesta eri syystä. Ensinnäkin se on omiaan tyypistämään asiakkaan stereotyyppiseksi kuvaksi edustamastaan kulttuurista. Toiseksi keskittyminen *toiseen* ja tämän kulttuuriin häivyttää näkyvistä sen, että myös meillä on yhtä lailla kulttuuri (valtaväestö nähdään ikään kuin vapaana kulttuurista). Kolmanneksi keskittyminen *toisen* kulttuuriseen osaamiseen ja samanaikainen oman kulttuuritaustan ja sen vaikutuksen unohtaminen on omiaan johtamaan tilanteeseen, jossa käytämme valtaa ja toiseutamme osaamisen kohteita. (Nadan 2017, 77–79).

Kulttuurisen kompetenssin kritiikkiin liittyvät käsitteet toiseuttaminen (othering) ja kulttuuristaminen (culturalization). Toiseuttamisella tarkoitetaan prosesseja, joissa luodaan eroja meidän ja toisten välille. Kun henkilö tai ryhmä tunnistetaan paikallisesta normista poikkeavaksi, sijoitetaan hänet toisen kategoriaan, joka on omiaan korostamaan eroja meidän ja toisten välillä. Kulttuuristaminen taas viittaa siihen, että tietyistä ulkonäöllisistä tai kulttuurisista piirteistä vedetään yhtäläisyysmerkkejä esimerkiksi tiettyihin sosiaalisiin ongelmiin. Toiseuttamisen ja kulttuuristamisen prosesseihin täytyy suhtautua kriittisesti, koska ne ovat omiaan johtamaan stereotypioihin ja stigmoihin. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 240, 244.)

Samoin Bø tuo analyysissään esille, että sosiaalityöntekijöiden huomio kiinnittyy työskentelyssä tietoon *toisesta*, eli vieraita kulttuureja edustavista asiakkaista. Bø arvioi näkemyksen olevan

yksipuolinen ja jättävän sosiaalityöntekijöiden edustaman valtakulttuurin ja sen vaikutukset huomioiden. Hän peräänkuuluttaa reflektiota työntekijän oman kulttuuritaustan vaikutuksista työskentelyyn ja työntekijän ymmärrykseen. Meidän tulisi Bøn mukaan huomata se, että oman yhteiskuntamme usein itsestään selvinä pidetyt ihanteet liittyen esimerkiksi perhe-elämään, sukupuolirooleihin ja lastenkasvatukseen liittyvät laajempiin ideologioihin, eivätkä täten ole mitenkään arvovapaita. (Bø 2015, 569–572.)

Ransford Danso puolestaan esittää väitteen, että kulttuurinen kompetenssi on osittain väärin ymmärretty kritiikissä, ja että tästä syystä osa kulttuurisen kompetenssin kritiikistä olisi virheellisellä pohjalla. Hänen mukaansa koko käsite on kärsinyt paitsi epämääräisyydestä, myös merkityksen pirstaloitumisesta. Danso esittää, että kritiikki kohdistuu usein nimenomaan kompetenssin käsitteeseen, joka tulkitaan väärin tavoitteeksi siitä, että työntekijä saavuttaisi jonkinlaisen ”valmiin tason” jonkin toisen kulttuurin osaamisessa. Hänen mukaansa alkuperäisessä muotoilussaan kulttuurisen kompetenssin käsitteellä ei viitattu minkään tietyn taidon saavuttamiseen, vaan pikemminkin sitoutumiseen jatkuvaan oppimisprosessiin itsestä ja toisista. Kulttuurienvälisessä työskentelyssä tarvitaan siis ymmärrystä erilaisuudesta ja erilaisista lähtökohdista, vaikka samanaikaisesti voidaan myöntää, että mitään valmista tai täydellistä osaamista ei toisesta kulttuurista voi saavuttaa. Hänen mukaansa kompetenssia ei tässä yhteydessä pitäisikään käsittää joko–tai-seikkana, vaan pikemminkin jatkumona. Kompetenssia ei siis tulisi nähdä asiantuntijatasoisen osaamisena toisesta kulttuurista, vaan kykyä asettua rakentavaan työskentelysuhteeseen kulttuurienvälisissä kohtaamisissa. Kompetenssi on siis vain indikaattori siitä, minkälaisia kykyjä, osaamista tai tietoa työntekijällä on kulttuurienväliseen kohtaukseen. (Danso 2018, 415–417, 420.)

Danson mukaan kulttuurisen kompetenssin määritelmä on hajanainen ja sitä on tulkittu lukuisin eri tavoin. Hän painottaa, ettei itsekään kannata essentialistista tulkintaa kulttuurisesta kompetenssista. Hänen mukaansa kulttuurisen kompetenssin kritiikkiä vaivaa kuitenkin se puute, että kritiikissä harvoin määritellään tarkemmin, mihin kulttuurisen kompetenssin määritelmään kritiikissä otetaan kantaa. Esimerkiksi osa kriitikoista (mm. Rugkåsa & Ylvisaker 2021) puuttuu siihen, että kulttuurisen kompetenssin käsitteestä puuttuu valtaosaan liittyvä ulottuvuus ja sitä koskettava analyysi. Toisaalta toisten mukaan vallan ja etuoikeuksien analyysi kuuluu olennaisena osana kulttuurisesti kompetenttien sosiaalityöntekijän osaamiseen. Danson arvion mukaan kulttuurisen kompetenssin käsite itsessään ei ole niinkään ongelmallinen, vaan siitä tehdyt lukuisat virhetulkinnat ja väärinymmärrykset. Lisäksi hän kysyy, onko kohtuullista olettaa, että yksi käsite pystyisi vastaamaan kaikkiin kulttuuriin liittyviin tai rakenteellisiin haasteisiin. (Danso 2018, 417–418.)

Danso esittelee myös samassa artikkelissa kulttuurisen nöyryyden (cultural humility) käsitteen, jonka käyttöön en ole suomenkielisestä kirjallisuudesta törmännyt. Danson mukaan se onkin jäänyt ylipäänsä hyvin pienelle huomiolle. Hän haluaa tuoda käsitteen keskusteluun siitä syystä, että sitä on esitetty vaihtoehtona kulttuuriselle kompetenssille. Kulttuurisen nöyryyden käsite on kehitetty terveydenhuollon alalla ja se korostaa työntekijän oman aseman ja asiakassuhteeseen liittyvien valtaasetelmien reflektointia, samoin kuin sen hyväksymistä, että meillä on rajoitteita siinä, miten voimme ymmärtää toisen ihmisen maailmankuvaa ja taustaa. Kulttuurisen nöyryyden käsite painottaakin ottamaan lähtökohdaksi asiakkaan oman tiedon ja siihen avoimesti suhtautumisen. Käsitteen on koettu vapauttavan työntekijän siitä taakasta, että hänen tulisi olla toisten kulttuurien asiantuntija. Danson mukaan lähtökohdat kuulostavat hyviltä, mutta niissä ei ole mitään uutta. Hän tuo esille, että syrjinnänvastaisella näkökulmalla on sosiaalityössä jo pitkät juuret, ja kyse on käytännössä samasta asiasta. Hänen mukaansa kulttuurisen nöyryyden periaatteet ovat siis jo ikään kuin kirjoitettuja sosiaalityön perinteisiin varsinkin englanninkielisessä maailmassa. (Danso 2018, 421–423.)

Norjalaiset Marianne Rugkåsa ja Signe Ylvisaker tuovat artikkelissaan *From culturalisation to complexity – a critical view on the cultural competence discourse in social work* esille, että norjalainen samoin kuin yleisesti pohjoismainen keskustelu kulttuurisesta kompetenssista on vielä jäljessä englanninkielisestä maailmasta. Heidän mukaansa kansainvälisessä tutkimuksessa kulttuurisen kompetenssin viitekehukseen suhtaudutaan jo laajalti kriittisesti, mutta kyseinen kehityskulku ei ole vielä tavoittanut Norjaa. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 239.) Tätä puutetta ovat eräät tutkijat selittäneet Pohjoismaiden historiaan liittyvillä tekijöillä. Koska Pohjoismaissa on osin virheellinen käsitys siitä, ettei näillä ole toisiin Euroopan maihin verrattavaa historiaa siirtomaiden hankkimisessa, ovat kolonialismiin liittyvä historia, valtasuhteet ja rasismi jääneet käsittelemättä siinä laajuudessa, missä niitä on jouduttu toisaalla käymään läpi (Mulinari et al. 2009.) Suomalaisen keskustelun osalta tilanteen voi sanoa olevan samansuuntainen kuin Norjassa. Rugkåsa ja Ylvisaker argumentoivat, että norjalaista (ja myös laajemminkin pohjoismaista) yhteiskuntaa määrittävät tasa-arvon periaatteet. Heidän mukaansa kuitenkin norjalaisessa kontekstissa tasa-arvoisuus ymmärretään samanlaisuutena. Tähän liittyen maahanmuuttajat tulevat määriteltyiksi norjalaisten vastakohtana, ja siten heistä rakennetaan kulttuurista *toista*. Rugkåsan ja Ylvisakerin mukaan tämä on syynä siihen, että norjalaiset sosiaalityöntekijät ajattelevat tarvitsevansa erityistä kulttuurista osaamista työskennelläkseen maahanmuuttajien kanssa. Kyseisestä näkökulmasta maahanmuuttajat ovat lähtökohtaisesti niin toisenlaisia kuin me, että tarvitsemme erityistä osaamista ymmärtääksemme heidän tilanteitaan. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 240.)

4.4 Eriarvoisuus ja rasismi

Siinä missä kulttuurisen kompetenssin käyttökelpoisuutta perustellaan monimuotoisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden arvoilla (THL 2021), kritisoidaan käsitettä myös siitä näkökulmasta, että se on omiaan korostamaan eroa *meidän* ja *muiden* välillä (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 244). Kulttuurista kompetenssia voikin tarkastella kriittisesti nimenomaan siitä näkökulmasta, että se keskittyy kulttuuriin ihmisiä erottelevana tekijänä, mutta jättää huomiotta erilaiset syrjinnän muodot. Tästä syystä aineistossa painottuukin ajatus siitä, että kulttuurinen kompetenssi tarvitsee toimiakseen rinnalleen valtasuhteisiin liittyvää analyysia kuten syrjinnänvastaisen työotteen (anti-oppressive practice), intersektionaalisen analyysin tai kriittistä reflektiota (mm. Danso 2018).

Tutkijat ovat esittäneet, että nykyään rasismia esiintyy erityisesti kulttuurisen rasismin muodossa, jolloin määrittävänä erona ei käytetä rotua vaan kulttuuria (Keskinen 2012; Puuronen 2011). Kulttuurista rasismia ei kuitenkaan tunnisteta samalla tavoin rasismiksi, joten se on ikään kuin salonkikelpoista ja yleisesti hyväksyttyä rasismia. Kulttuurinen rasismi ilmenee esimerkiksi siten, että maahanmuuttajien kotoutumisen haasteita tai sosiaalisia ongelmia selitetään kulttuurilla. Työllistymisen vaikeudet ja köyhyys voivat tulla selitetyksi kulttuurista johtuvana haluttomuutena työllistyä (Eliassi 2017, 15). Tutkimusten mukaan lähisuhdeväkivaltaa selitetään eri tavoin riippuen siitä, kuuluuko perhe valtaväestöön vai vähemmistöön. Valtaväestön osalta väkivaltaa selitetään yksilön psykologisenä ongelmana, kun taas vähemmistöjen osalta väkivallan katsotaan olevaan osa heidän kulttuuriaan. (Eliassi 2015, 564–566.) Kulttuurista kompetenssia kritisoidaan nimenomaan siitä näkökulmasta, että se korostaa kulttuurieroja ja rakentaa näin turhia eroja ihmisryhmien välille. Riskinä on siis se, että kulttuuristen erojen korostaminen johtaa kulttuuriseen rasismiin.

Nadanin (2017) mukaan ratkaisun avaimet kulttuurisen kompetenssin haasteisiin tai puutteisiin ovat kontekstin ja valtasuhteiden sisällyttäminen tarkasteluun. Hänen mukaansa kontekstin huomioiminen tarkoittaa sen tarkastelua, milloin henkilön kulttuurinen tausta on olennainen, ja milloin esimerkiksi hänen sukupuolensa, ikänsä tai luokka-asemansa on olennaisempi. Valtasuhteiden osalta hän suosittelee huomion kiinnittämistä sosiaalityöntekijöiden omiin asemiin itsereflektion ja omien etuoikeuksien tunnistamisen muodossa. (Nadan 2017, 78–79). Itsereflektiota peräänkuuluttaa myös Bø (2015, 572), jonka mukaan sosiaalityöntekijöiden tulisi pystyä tarkastelemaan oman kulttuuritaustansa vaikutusta ja ymmärtää, että myös se perustuu ideologioille, eikä ole arvoneutraalia. Danson johtopäätös on, että kulttuurisen kompetenssin käsite on antanut monikulttuuriselle sosiaalityölle paljon ja että se on edelleen käyttökelpoinen. Hänen mukaansa uusien käsitteiden lanseeraamisen sijaan meidän tulisi sopeuttaa jo käytössä olevia käsitteitä ja työmalleja muuttuvaan todellisuuteen. Hänen mukaansa

avain siihen on se, että yhdistämme kulttuuriseen kompetenssiin syrjinnänvastaisen näkökulman sekä intersektionaalisen lähestymistavan. (Danso 2018, 424–426.) Samoin Rugkåsa ja Ylvisaker vaativat, että laajennamme kulttuurisen kompetenssin käsitettä niin, että se sisältää tiedon ja ymmärryksen siitä, miten intersektionaaliset yhteiskunnalliset asemat kuten rotu, yhteiskuntaluokka, sukupuoli tai seksuaalisuus vaikuttavat ihmisten elämään. Heidän mukaansa kulttuurieroihin keskittyminen on omiaan lakaisemaan maton alle rakenteellisia ongelmia kuten rasismia ja eriarvoisuutta. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 246.)

Nadanin (2017) analyttinen jako essentialistiseen ja konstruktivistiseen lähestymistapaan kulttuurisen kompetenssin suhteen on näyttäytynyt hyödyllisenä tulosten esittämisessä. Kulttuurisen kompetenssin kritiikki ilmentyy juuri kritiikkinä essentialistista näkökulmaa kohtaan. Kulttuurisen kompetenssin käsitettä pidetään toisaalta myös hyödyllisenä, kunhan siihen yhdistetään ymmärrystä yhteiskunnallisista rakenteellisista tekijöistä sekä reflektiota sosiaalityöntekijän omasta asemasta.

Olen tiivistänyt tulokset oheiseen taulukkoon:

Taulukko 2 Essentialistinen ja konstruktivistinen näkökulma kulttuuriseen kompetenssiin

	Essentialismi / Traditionaalinen	Konstruktivismi / Kriittinen
Näkökulma kulttuuriin	Ihmiset kuuluvat eri etnisiin ja kulttuurisiin ryhmiin, jotka ovat toisistaan erillisiä ja selvärajaisia. Maahanmuuttajat tuovat lähtömaistaan mukanaan kulttuurinsa ja siihen kuuluvat perinteet, arvot ja uskomukset.	Kulttuuri on sosiaalinen konstruktio, jota ei ole olemassa ihmisen tietoisuuden ulkopuolella. Kulttuurit ovat kontekstisidonnaisia, alati muutoksessa olevia ja limittäisiä. Yksilöön vaikuttavat samanaikaisesti monet eri narratiivit.
Näkökulma kulttuuriseen kompetenssiin	Eri kulttuuriryhmillä on erilaisia määrittäviä tekijöitä, joiden tunnistaminen ja osaaminen on olennaisia siinä, kuinka hyvin sosiaalityöntekijät pystyvät tämän kulttuuriryhmän jäsenen kanssa työskentelemään.	Ollakseen toimiva näkökulma, tulee kulttuurisen kompetenssin huomioida myös konteksti ja erilaiset valtasuhteet. Kulttuuritausta on yksi tekijä, mutta joissakin tilanteissa merkittävämpää voi olla vaikka sukupuoli, luokkatausta tai ikä.
Asiakastyötä haastavat tekijät	Sosiaalityöntekijöillä ei ole riittävää osaamista asiakkaidensa kulttuuritaustoihin liittyen. Sosiaalityöntekijät eivät ymmärrä asiakkaidensa arvoja, tapoja ja perinteitä.	Yhteiskunnalliset valtasuhteet ja eriarvoisuus liittyen etnisyyteen, sukupuoleen tai luokkaan vaikuttavat asiakkaisiin niin arkipöydällä kuin rakenteellisella tasolla, minkä lisäksi ne vaikuttavat suhteessa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä.
Ratkaisuehdotukset	Sosiaalityöntekijät tarvitsevat kulttuurista kompetenssia, eli tietoa toisten kulttuurien ominaispiirteistä ja arvoista työskennellessään tehokkaasti monikulttuurisessa toimintaympäristössä.	Kulttuurin sijaan tai sen lisäksi tulee kiinnittää huomio eriarvoisuuteen ja valtasuhteisiin eroja luovina tekijöinä. Kulttuuriseen kompetenssiin tulee yhdistää itsereflektiota, intersektionaalista ajattelua ja syrjinnänvastaista näkökulmaa.

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Näkökulma kulttuuriin ja kulttuuriseen kompetenssiin on selvästi siirtynyt tai siirtymässä traditionaalista kohti kriittisempää näkemystä. Kulttuurisen kompetenssin käsitettä pidetään siis paitsi edelleen käyttökelpoisena, myös puutteellisena. Yksikään aineistoni artikkeleista ei suhtautunut kulttuurisen kompetenssin käsitteen täysin varauksettomasti. Kulttuurisen kompetenssin kritiikki liittyy niin kulttuurin kuin kompetenssin käsitteeseen. Ongelmalliseksi koetaan se, että kompetenssin määrittely on hankalaa. Mitä täytyy osata, jotta on kulttuurisesti kompetentti? Osaaminen on myös kumuloituvaa, eikä henkilön voi ajatella olevan koskaan valmis tämän tyyppisen osaamisen suhteen. (Azzopardi 2020, 476.)

Kulttuurisen kompetenssin rinnalle on ehdotettu tarvittavan analyysia eriarvoisuudesta ja valtasuhteista. Kulttuurisen kompetenssin on sanottu hyötyvän siitä, että siihen yhdistettäisiin elementtejä muun muassa syrjinnänvastaisesta työotteesta (Azzopardi 2020), intersektionaalisuudesta (Garran & Rozas 2013), itsereflektiosta (Garran & Rozas 2013) tai kriittisestä rotuteoriasta (Azzopardi 2020). Yhteenvedona voi sanoa, että yksikään aineiston artikkeleista ei hyväksy traditionaalista ajatusta kulttuureista stabiileina ja opeteltavissa olevina asioina. Kaikki peräänkuuluttavat tarvittavan lisäksi ymmärrystä valta-asetelmista. Perustavanlaatuisesti kysymykseksi jääkin se, onko prosessissa syytä hylätä kulttuurisen kompetenssin käsite kokonaisuudessaan, yhdistää siihen muita käsitteellisiä elementtejä (intersektionaalisuus, syrjinnänvastainen työote) vai laajentaa kulttuurista kompetenssia käsitteeseen myös valtasuhteisiin liittyvä kritiikki.

Malcolm Paynen (2005, 269–270) mukaan sosiaalityössä kilpailee kaksi päädiskurssia, jotka ovat kulttuurinen kompetenssi ja syrjinnänvastainen diskurssi. Hänen mukaansa näistä jälkimmäinen on selvästi harvinaisempi. Suomessa esimerkiksi Merja Anis (2005, 7–8) on tehnyt saman havainnon siitä, että kulttuuriset lähestymistavat ovat sosiaalityöntekijöille tutumpia kuin rodullistamiseen ja rasismiin liittyvät teemat. Samoin Lena Dominelli (2017, 52) esittää, että ei-kantaväestöön kuuluvien ihmisten kanssa tehtävässä sosiaalityössä pääasiallinen lähestymistapa keskittyy kulttuuriin eroihin. Paikallistan lukemani perusteella keskustelun kulttuurisesta kompetenssista liittyvän ennen kaikkea mainittuun jakoon kulttuurisen kompetenssin diskurssista ja syrjinnänvastaisesta diskurssista. Tulosten mukaan varsinkin Pohjoismaissa käytännön työtä ohjaa edelleen valtakansallisen kulttuurieroihin keskittyminen, ja ratkaisuksi nähdään kulttuurisen kompetenssin lisääminen (Rugkåsa & Ylvisaker 2021, 239–240.) Toisaalta taas tutkimuskirjallisuudessa vallalla on kriittisempi suhtautuminen kulttuuriseen kompetenssiin, eli painopiste on syrjinnänvastaisessa diskurssissa.

Aineistoni pohjoismaiset artikkelit tekevät yhteneväisen havainnon siitä, että suhtautuminen monikulttuurisuuteen ja kulttuuriseen kompetenssiin on erilaista Pohjoismaissa verrattuna esimerkiksi englanninkielisiin maihin, kuten USA:han, Kanadaan ja Australiaan. Tutkijoiden mukaan Pohjoismaissa ollaan jäljessä rotuun ja etnisyyteen liittyvän eriarvoisuuden tunnistamisessa. (Rugkåsa & Ylvisaker 2021; Volckmar-Eeg & Enoksen 2020). Myös muut tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että Pohjoismaissa vallitsee tietynlainen ristiriita suhteessa kysymyksiin maahanmuutosta ja rasismista. Barzoo Eliassi (2017) on tutkinut ruotsalaisten sosiaalityöntekijöiden käsityksiä rasismista sosiaalityössä. Hänen mukaansa sosiaalipalveluissa ja ruotsalaisessa yhteiskunnassa esiintyvä rasismi pääosin kielletään täysin. Ruotsi esitetään tasa-arvon mallimaana, jossa ei haluta nähdä rasismia tai muita eriarvoisuuteen liittyviä ongelmia. Tutkijat ovat tuoneet esille puutteita rasismien tunnistamisessa myös suomalaisessa kontekstissa (mm. Keskinen 2018; Anis 2005; Hiitola 2015).

Lopulta keskustelu palautuu siihen, onko monikulttuurinen sosiaalityö todella niin erilaista kuin muu sosiaalityö. Ja onko nykypäivän Suomessa olemassa *tavallista* sosiaalityötä, jota monikulttuurisuus ei koskettaisi? Kielen tulkkaamisen lisäksi joissakin sosiaalityön vaikeaksi koetuissa asiakastilanteissa on käytetty apuna myös kulttuuritulkkeja, joiden on tarkoitus toimia kulttuurierojen välittäjänä ja selittäjänä asiakkaan ja työntekijän välillä. Kulttuuritulkkien käyttäminen ei liene kovin yleistä, mutta havainnollistaa osuvasti keskustelua kulttuurisen kompetenssin ympärillä. Ovatko erilaisesta kulttuuritaustasta tulevat ihmiset lopulta niin perustavalla tavalla erilaisia kuin me, että tarvitsemme tulkkia selittämään heidän maailmankuvaansa ja arvomaailmaansa? Olisiko mahdollista ajatella, että voisimme kysyä suoraan asiakkaalta niitä asioita, mitä emme hänen ajatuksistaan ymmärrä?

Mainitut kysymykset ovat rakenteellisen sosiaalityön kannalta olennaisia, sillä ihmisten välisten erojen korostaminen voi johtaa syrjiviin rakenteisiin ja rasismiin. Rakenteellinen sosiaalityö paikantuu kriittisen sosiaalityön perinteeseen, ja siitä on löydettävissä yhtäläisyyksiä esimerkiksi syrjinnänvastaisen lähestymistavan kanssa. Yksilöllisten kokemusten nähdään aina liittyvän laajempiin sosiaaliin, kulttuurisiin, poliittisiin ja taloudellisiin rakenteisiin. Sosiaalityöntekijöillä on syrjinnänvastaisessa lähestymistavassa eettinen velvollisuus ymmärtää näitä suhteita ja pyrkiä haastamaan eriarvoistavia rakenteita. (Burke & Harrison 2009, 209–210.)

Rakenteellista sosiaalityötä määrittää sen yhteiskunnallisiin rakenteisiin tarkentuva fokus yksilökeskeisen näkökulman sijaan. Keskustelu kulttuurisesta kompetenssista paikantuu myös näihin samoihin kysymyksiin. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät selittävät usein asiakastyössä kokemiaan haasteita sillä, että kulttuurierot aiheuttavat haasteita asiakassuhteessa ja vaikeuttavat vuorovaikutusta sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välillä (mm. Rugkåsa & Ylvisaker 2021; Anis 2005). Ajatus

on, että sosiaalityöntekijöiden lisääntynyt ymmärrys kustakin kulttuurista on omiaan vähentämään väärinymmärryksiä asiakassuhteessa. Vaatimus sosiaalityöntekijöiden kulttuurisesta ”osaamisesta” paikantuu siis ikään kuin yksilötasolle. Syrjinnänvastainen näkökulma taas kiinnittää huomiota eri valtasuhteisiin erojen luojana, ja asettuu näin ollen tarkastelemaan asiakassuhdetta rakenteellisemmasta näkökulmasta.

Pakkomuuttoilmiöiden parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät toimivat moniammatillisissa verkostoissa monikulttuurisuuden ja kulttuurien välisen työn asiantuntijoina, minkä vuoksi on suuri merkitys sillä, miten me suhtaudumme kulttuureihin ja millä tavoin me puhumme eri kulttuureista. Näyttää ilmeiseltä, että aiheen parissa työskenteleville pakolaisten ja maahan muuttaneiden kanssa työskentely on arkista ja tavallista. Siitä huolimatta asiakkaiden kulttuuritaustoihin liittyvät oletukset ovat kuitenkin yleisiä. Katsonkin, että on ensisijaisen tärkeää pysähtyä aika ajoin refleктоimaan tämän arkisen työskentelyn taustalla olevia arvoja, asenteita ja ajatusmalleja.

6 Läheteet

- Anis, Merja (2005) Talking about culture in social work encounters: Immigrant families and child welfare in Finland. *European journal of social work* 8(1), 3–19.
- Azzopardi, Corry (2020) Cross-cultural social work: A critical approach to teaching and learning to work effectively across intersectional identities. *British journal of social work* 2020(50), 464–482.
- Bø, Bente Pultervold (2015) Social work in a multicultural society: New challenges and needs for competence. *International social work*, 58(4), 562–574.
- Burke, Beverley & Harrison, Philomena (2009) *Anti-oppressive approaches*. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli ja Malcolm Payne (toim.) *Critical practice in social work*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Danso, Ransford (2018) Cultural competence and cultural humility: A critical reflection on key cultural diversity concepts. *Journal of social work* 18(4), 410–430.
- Dominelli, Lena (2017) *Anti-racist social work*. 4. painos. Hampshire: Macmillan.
- Eliassi, Barzoo (2017) Conceptions of immigrant integration and racism among social workers in Sweden. *Journal of progressive human services* 28(1), 6–35.
- Eliassi, Barzoo (2015) Constructing cultural otherness within the Swedish welfare state: The cases of social workers in Sweden. *Qualitative social work* 14(4), 554–571.
- Garran, Ann Marie & Rozas, Lisa (2013) Cultural competence revisited. *Journal of ethnic and cultural diversity in social work* 22(2), 97–111.
- Gunaratnam, Yasmin (2011) *Researching race and ethnicity*. London: Sage.
- Harrison, Gai & Turner, Rachel (2011) Being a culturally competent social worker: Making sense of a murky concept in practice. *British journal of social work* 41, 333–350.
- Healy, Karen (2014) *Social work theories in context. Creating framework for practice*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Hiitola, Johanna (2015) *Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyyt huostaanottoasiakirjoissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Jenkins, Richard (2008) *Rethinking ethnicity. Arguments and explorations*. London: Sage.
- Jeaysingham, Dharman (2012) White noise: A critical evaluation of social work education's engagement with whiteness studies. *British journal of social work* 42, 669–688.
- Keskinen, Suvi (2018) The crisis of white hegemony, neo-national femininities and anti-racist feminism. *Women's Studies International Forum* 68, 157–163.

- Keskinen, Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalien kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: University Press, 291–320.
- Kivipelto, Minna (2018) Sosiaalityön asiantuntijuus suhteisiin paikantuvana mikropolitiikkana. Teoksessa Tarja Juvonen, Jari Lindh, Anneli Pohjola & Marjo Romakkaniemi (toim.) Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus. Unipress, Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2018, 18–38.
- Mattsson, Tina (2014) Intersectionality as a useful tool: Anti-oppressive social work and critical reflection. *Affilia: Journal of women and social work* 29(1), 8–17.
- May, Stephen & Sleeter, Christine (2010) *Critical Multiculturalism: Theory and Praxis*. New York: Routledge.
- Mulinari, Diana (2009) Postcolonialism and the Nordic models of welfare and gender. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni and Diana Mulinari (toim.) *Complying with colonialism*. Farnham: Ashgate publishing, 1–14.
- Nadan, Yochay (2017) Rethinking 'cultural competence' in international social work. *International Social Work* 60(1), 74–83.
- Nurmi, Maura (2019) *Understanding racism in Finland: A qualitative study on social worker's interpretations of racism*. Pro gradu -tutkielma. Umeå Universitet.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory*. 3. painos. London: Macmillan.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellisen sosiaalityön jäsentymisen. Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.). *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNI-press, 281–294.
- Puuronen, Vesa (2011) *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rugkåsa, Marianne, & Ylvisaker, Signe (2021). From culturalisation to complexity – a critical view on the cultural competence discourse in social work. *Nordic Social Work Research*, 11(3), 239–248.
- Sawyer, Jason & Brady, Shane (2021) Beyond cultural competence: A methodology for teaching effective practice across difference. *Journal of teaching social work* 41(4), 342–359.
- THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2022). Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus – Kulttuurisensitiivinen työote. Haettu 19.5.2023: <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tu-eksi/hyvia-kaytantoja/kulttuurisensitiivinen-tyoote>
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Vilkkä, Hanna (2023) *Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina*. Helsinki: Art House.

Volckmar-Eeg, Maria G. & Enoksen, Elisabeth (2020) Navigating through the multifaceted landscape of culture and social work: A qualitative evidence synthesis of cultural competence and cultural sensitivity in practice. *Journal of comparative social work* 2020(2), 101–126.